

követő jegyzetekről kedvezőbben vélekedhetünk. Jól tette Szalontay, hogy az író által gyakran használt tájnyelvi fogalmakat megmagyarázza az olvasónak, mert ezeket — a nyelvészeken és néprajzkutatókon kívül — aligha ismeri valaki. (Libuc, boglár alakú nyom, főlhát stb.) Am ebben a törekvésében következetlen. Nem tudjuk meg tőle, ki az „óser”, mit jelent: „Ez a falubéli beszéd megnyomta Kőteles Istvánt”, nem ismerjük a „súly” és a „görvély” nevű betegségeket stb. Nem derül ki pontosan, hogy Szalontay az olvasóközönség mely rétegét tartotta szem előtt a jegyzetekben található magyarázatok összeállításakor. Azt ugyanis megtudjuk, hogy „országház” alatt nem Steindl Imre neogótikus épületét, hanem a Sándor utcai palotát kell értenünk, de rejtély marad a latinban járatlan ember számára, mit jelent a *Rerum Hungaricarum Decades*, vagy a *Notitia Hungariae Novae Historico-Geographica*? A személynévek sem mindig teljeselek, a keresztnév olykor lemarad (pl: Caraffa stb.)

A fenti hiányosságok ellenére meggyőződéssünk: Szalontay hasznos és jelentős munkát végzett, amikor a magyar irodalomtörténet e jelentős alkotását olyan nemzedék elé tárta, mely jórészt hallomásból tudhat a faji előítéletek, babonák embertelen, pusztító hatásáról.

Hegedüs Sándor

Mikes Lajos levelesládájából. Sajtó alá rendezte, az előszót írta és jegyzetekkel ellátta: Illés Ilona. Bp. 1968. Petőfi Irodalmi Múzeum — Népművelési Propaganda Iroda. 203 l. (Irodalmi Múzeum, II.)

Örömmel üdvözljük a modern magyar irodalom hozzáférhetővé tett dokumentumainak sorában a *Mikes Lajos levelesládájából* című kötetet. A Petőfi Irodalmi Múzeum forrásokozatában kiadott gyűjtemény sajtó alá rendezése, bevezetése és jegyzetelése Illés Ilona érdeme. Jó munkát végzett, mindazt összegyűjtötte, ami a címmel jelzett témakörben jelenleg elérhető, publikálható. A kötet anyagának tanulságai egyrészt a levélben szereplő költők-írók, másrészt a címzett, a szerkesztő helyzetét, törekvéseit és munkamódszerét érintik. S mivel az Előszó ez utóbbival meglehetősen mostohán bánik, kötelességemnek érzem Mikes Lajos szerepének némi megvilágítását. Mert hiába írta a szerkesztő, hogy „a levelek közreadásával elsősorban nem Mikes Lajos jellemzése volt a főcélunk”, — a gyűjtemény igenis képet ad és megkerülhetetlen következtetéseket kínál a húszas évek egyik nagy

irodalomszervezőjéről. Arról a férfiről, aki nélkül a háború és a forradalmak utáni irodalmi felívelés talán csak alacsonyabb röptű lehetett volna. Bizonyos, hogy Mikes szerkesztői munkája — Az Est lapoknál kapott, nagyrészt személyét elismerő bizalmon alapuló anyagi és publikációs lehetőség — sok keserves gondtól szabadította meg a húszas évek legjobbait.

Nézzük hát, milyen képet — vagy inkább csak sűrítő pillanatképet — hívnak elő címzettjükről a Mikes Lajoshoz küldött levelek. A hatáskörébe tartozó irodalmi rovatokban — *Az Est*, a *Pesti Napló* és a *Magyarország* hasábjain — megjelenő írások legjava a húszas évek időtálló értéke. Ez mindenekelőtt Mikes érdeme, amiből nem következik, hogy szelekciós gyakorlatát és irodalomszemléletét utólag szépítve idealizáljuk. Az Est lapok irodalmi szerkesztője — bár több világnyelven olvas — nem veheti fel a versenyt a *Nyugat* körének elméleti készülségű, irni is jobban tudó irodalmáraitval. Hagyományokhoz húzó, érzelmi talajon és nagyon is egyéni szemléletből fakadó ösztönössége mégis kevesebbet hibázik, mint sokak up to date felkészültsége. Hiszen legtöbb rátalálása ma is helytálló. Mikes a nemzeti létfenntartás korabeli igényeihez viszonyított. Nem tekintette az irodalmat öntörvényű világnak. Azt tartotta, hogy a művész küldetése, a minél tökéletesebb önkifejezésért vívott küzdelmet is beéltve: szolgálat, amelynek egyik célja a társadalmi mozgások felderítése, a haladó törekvések erősítése. Ez a szerkesztői beállítottság gyűjti Mikes köré a kor legjelentősebb íróit és költőit. A rovat állandó munkatársa Möricz Zsigmond, Babits Mihály, Tóth Árpád, Szomory Dezső, Szabó Lőrinc, Fodor József, Pap Károly, Illés Endre, Kodolányi János, Gelléri Andor Endre és sok más rangos író. Az irodalmi közvélemény — ez olvasható ki a gyűjteménybe foglalt levelekből — némi kezdeti tartózkodás után elismeri Mikes szerkesztői tekintélyét, hozzáértését. Segít a korábbi félreértéseket eloszlatni Mikes néhány kritikája és cikke, amely a nehéz körülmények között is magára találó, demokratikus-progresszív irodalom tehetségei mellett emelt szót.

Vitathatatlan érdeme, hogy megvédi Ady emlékét és szellemét, a magyar kultúra legjobb, forradalmat előkészítő hagyományait. Mikes életének legszebb korszaka volt az irodalmi rovat élen töltött hat esztendő. Irodalmi mozgalmak középpontjában élt, irányított és szervezett. Fialat írók sereglettek köré, egyszerű nemzedék pályakezdését könnyíthette meg. S becsült barátjává nőhetett néhány nagy művésznak, aki nemcsak a pénzhez juttató szerkesztőt, hanem a tapasztalt, jóérzékű kritikust is tisztelte

benne. Keveset írt; életrajzban fogalmazta, kávéházi asztalok fölött alkotta-rögtönözte esztétikáját, szelektáló és orientáló ítéleteit. Felfedezettjei szerint ezek pontosak és gondolatgazdagok voltak. Maró gúny és megértő szeretet keveredett bennük. Formájukkal is hatni tudtak. Máskülönbem nem is lenne érthető a tisztelet és szeretet, amivel az írók — ifjabbak és idősebbek egyaránt — övezték Mikest. Csak pénzzel, a szerkesztői hatalomnak szóló hittel mégsem volna magyarázható egy egész nemzedék — s milyen nemzedék — hűsége, ragaszkodása. A levelek meg is győznek a mecénás szerep legendásító túlzásainak haszontalanságáról, s a tényleges szerepről, amelyet Mikes a húszas évek második felében betöltött.

A gyűjtemény érdekesen mutatja be Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Szomory Dezső, Pap Károly, Gelléri Andor Endre szellemi, műhelyjellegű kapcsolatát Mikes Lajossal. Móricz leveleiből kitérünk, mit jelentett számára a tudat, hogy kéziratát Mikes olvassa. Ezért nem kell tartania a szerkesztősi munka lélektelenségétől, a kedvszegő félreértésektől, húzásoktól, hibáktól. Mikes mindig segít, mindent elintéz. Családi gondokba is beavatható, képes arra, hogy visszazárja a lelkiismeretfurdalástól kinzott, összetört író önbizalmát, munkakedvét. Kortársi emlékek szerint Móricz Mikes tanácsára dolgozta át *Vadkan* című drámáját. Ez azonban nem dokumentálható. Igazolható viszont lektori szerepe a *Halál fia* születésében. Megbecsülő szeretet s olykor a támaszt kereső tanácstalanság kérleli Mikest Babitsék leveleiben. S a válasz mindig reménykeltő. A szerkesztő lankadatlan türelemmel küldözgeti biztatásait, a költő munkakedvét serkentő sorokat. S miről tanúskodnak a Pap Károlytól s Gelléri-től közölt levelek? Ugyancsak cáfolják a Mikesben megvágható pénzeszsákok gyanítók egyszerűsítését, a rosszmájúak tárgyilagosságát. Írólevelek bizonyítják, hogy Mikes nemcsak rovatot, lapot szerkesztett. Pedagógusként is példát ad. Ki az a szerkesztő, akinek a mai pályakezdő író hasonló üzenetet küldhetne, mint Gelléri Mikesnek? Oka volt hálásnak lenni. A szerkesztő nemcsak utazni küldte. Emellett ízlését formálta, olvasói tájékozódásában orientálta, nyelvtanulásra buzdította. Élményeit, gondolatait meghallgatta; szűrte, mérte s válogatta. Mindez az irodalomtörténet-írás mellett az irodalmi élet is figyelembe veheti és hasznosíthatja.

Dersi Tamás

Kosztolányi Dezső: Álom és ólom. Az írókat összegyűjtötte és a bevezető tanulmányt írta: Réz Pál. Bp. 1969. Szépirodalmi K. 692 l.

A nem filológus igényű, a kor sajtóját első kézből nem ismerő olvasó azt hihette, hogy Kosztolányi kis prózájának közkezen forgó tizenegy kötete — a Nyugat kiadásában, tíz kötet Illyés, az utolsó pedig Illés Endre gondozásában — a teljeset adja — válogatott művoltában is.

S íme, a Szépirodalmi Könyvkiadó elindíthatott egy négy kötetes sorozatot — most az első, 1904—1913 közötti éveket egybefogó kötete jelent meg — amely abból válogat gazdagon, ami a tizenegy kötetből kimaradt. Újra és újra elámulunk azon a bőségen, amely az első Nyugat nemzedék nagyjainak életművét közelebből szemügyre véve, elébünk tárul. Micsoda kincses helyek ezek! Elég arra utalnunk, hogy Ady publicisztikájának kritikai kiadása a nyolcadik kötetnél tart és még kettő hátra van, hogy Juhász Gyulától, Tóth Árpádtól is több kötetnyi próza is jelent már meg. Őszintén örülünk, hogy végre megindult Kosztolányi kis prózájának gyűjteményes kiadása is. S csak csodálkozunk, hogy miért késik Babits tanulmányainak publikálása?! Sőt, Szabó Dezsőtől is el tudnánk képzelni — 19 előtti esszéiből, tanulmányaiból — egy igényes, intellektuálisan nagyon izgalmas válogatottat: a legélesebben, konzekvensen l'art pour l'art ellenesek közé tartozott a Nyugat első nemzedékéből.

Kosztolányi írt sokfelé és sok mindenről. Ady elárvult íróasztala a *Budapesti Napló* szerkesztőségében jelentette az első igazán nívós redakciót az életében. Főszerkesztőjére és fiatalága fontos állomásának atmoszférájára így emlékezett még közel 25 év múlva is:

„... visszaillesztem pályám kezdetét s Vészi Józsefet látom, az egykori Budapesti Napló szerkesztőjét... A Budapesti Napló már évekkel azelőtt egyengette az új irodalom útját... Cikkeim fontosabb részeit előbb versben írtam meg, aztán hogy rajta ne kapjanak a turpisságon, leszereltem a ritmumot, óvatosan átírtam prózára. De a környezet bátorított. Költők, regényírók és novellisták dolgoztak itt, Ady Endre, Szép Ernő, Kabos Ede, Bíró Lajos, Lengyel Géza... Egyik asztalnál Csáth Géza Wagner és Puccini füttyürszte, a másiknál tudósok vitakoztak Herbert Spencerről és Nietzsche-ről. Fölöttünk nagyapai szigorral és lágysággal trónolt a szerkesztő... Dantét idézte olaszul, Shakespearet angolul s hagyta, hogy kiki mulasson a maga rigolyájával.”

Ady, második párizsi útjáról hazaaérkezve, még ott találta Kosztolányit a *Budapesti*